

DIAGNOZA PRZEDSZKOLNA

Bydgoszcz 2011

SZANOWNI PAŃSTWO

Mam przyjemność przekazać Państwu publikację pt. „Diagnoza przedszkolna”, będącą wynikiem współpracy Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy i Kujawsko-Pomorskich Centrów Edukacji Nauczycieli województwa kujawsko-pomorskiego, w trosce o wsparcie podmiotów uczestniczących w edukacji najmłodszych. Wyrażam nadzieję, że publikacja pozwoli lepiej zrozumieć istotę diagnozy przedszkolnej, a tym samym ułatwi jej przeprowadzenie w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych i innych formach wychowania przedszkolnego. Trwająca od 1 września 2009 r. reforma systemu oświaty wprowadziła do podstawy programowej wychowania przedszkolnego termin „obserwacja pedagogiczna” i „diagnoza przedszkolna”. Aby dziecko było gotowe do podjęcia obowiązku nauki i odnosiło sukcesy w szkole, konieczna jest pomoc i wsparcie w jego rozwoju, z wykorzystaniem wyników obserwacji pedagogicznej i diagnozy przedszkolnej.

Diagnoza przedszkolna jest pierwszym i istotnym elementem spójnego modelu kształcenia wdrażanego w ramach projektu „Kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”. Zarówno obserwacja pedagogiczna, jak i diagnoza przedszkolna ułatwi organizowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a tym samym zwiększy jej skuteczność.

Publikacja pt. „Diagnoza przedszkolna” jest kolejnym przedsięwzięciem Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy wzmacniającym i upowszechniającym edukację przedszkolną. Przykładami takich działań w ostatnich latach są między innymi: badania osiągnięcia gotowości szkolnej dzieci sześciolletnich w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007–2008 (opublikowane w postaci Raportu w 2008 r.), „Analiza porównawcza wyników badań dzieci sześciolletnich w województwie kujawsko-pomorskim z wynikami ogólnopolskimi” (materiały dostępne na stronie internetowej Kuratorium) oraz współorganizowanie Konferencji i Festiwalu Edukacji Przedszkolnej. Zapraszając do lektury, życzę Państwu sukcesów w pracy z dziećmi oraz nowych inicjatyw na rzecz edukacji przedszkolnej.

Iwona Waszkiewicz
Kujawsko-Pomorski
Kurator Oświaty

Recenzent merytoryczny:

prof. dr hab. Krystyna Żuchelkowska

Recenzent językowy:

Danuta Potręć

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy:

Eukaszewska Anna

Michalska Jolanta

Szczepkowska Barbara

Kujawsko – Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy:

Karpińska Krystyna

Kujawsko – Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Toruniu:

Wierzbicka Marzenna

Kujawsko – Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku:

Kaszubska-Tomaszewska Izabela

Kaczmarowska Irena

Projekt graficzny okładki:

Krystyna Karpińska

Honorata Teclaw

Skład komputerowy:

Honorata Teclaw

Irena Kaczmarowska

Druk:

Wydawnictwo TEKST Sp. z.o.o.

83-307 Bydgoszcz, ul. Kossaka 72

tel./fax 52 348 62 50

Nakład: 1000

ISBN 978-83-7208-215-2

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	6
I. Podstawowe założenia diagnozy przedszkolnej	8
II. Charakterystyka dziecka pięcioletniego i sześcioletniego.....	12
III. Obserwacja w diagnozie przedszkolnej	17
IV. Narzędzia wykorzystywane w diagnozie przedszkolnej.....	23
V. Wykorzystanie wyników diagnozy przedszkolnej do konstruowania indywidualnych programów wspomaganie i korygowania rozwoju dziecka	25
VI. Wymiana informacji o dziecku a przygotowywanie diagnozy przedszkolnej.....	30
Zakończenie	36
Bibliografia	37

WSTĘP

„Nauczyciel obowiązany jest rzetelnie realizować zadania związane z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą; wspierać każdego ucznia w jego rozwoju oraz dążyć do pełni własnego rozwoju osobowego.”¹

Zadaniem przedszkola jest przygotowanie dziecka do zadań szkolnych. Oznacza to przysposabianie dziecka do czegoś, co dopiero się wydarzy, co nastąpi, a także przygotowanie go do nowych zadań i ról związanych z nauką szkolną w aspekcie potrzeb psychicznych i emocjonalnych. W ujęciu tym można dostrzec działania podmiotowe i przedmiotowe wobec dziecka w wieku przedszkolnym. Przygotowanie w aspekcie podmiotowym obejmuje podejmowanie przez nauczyciela takich działań, które pozwolą indywidualnie podejść do dziecka i zapewnią kilkulatkowi bezpieczeństwo emocjonalne, intelektualne, społeczne i fizyczne w nowych warunkach i sytuacjach, jakie będą występowały w szkole. Poza tym przygotowując dziecko do przekroczenia progu szkolnego i podjęcia nauki w klasie I, należy pamiętać o poszanowaniu jego podmiotowości. Oznacza to traktowanie go jako jedynej i niepowtarzalnej osoby, która w procesie edukacyjnym jest kimś i ma swoją określoną tożsamość wyróżniającą ją od innych. Własna działalność dziecka zależy w znacznym stopniu od niego samego. Natomiast przygotowanie go do szkoły w aspekcie przedmiotowym obejmuje zorganizowanie jakościowo jak najlepszych warunków w przedszkolu, w których będzie stopniowo wdrażane do przechodzenia od zabawy do nauki szkolnej i działań zadaniowych. Aby było to możliwe nauczycielka musi sobie odpowiedzieć na trzy następujące pytania:

1. Kim jest dziecko?
2. Jakie jest dziecko?
3. Gdzie jest dziecko?

Aby można było odpowiedzieć na te pytania, trzeba dokładnie rozpoznać dziecko, zdobyć o nim wiele informacji i na tej podstawie dokonać jego charakterystyki. Odpowiedzialność nauczyciela za dokonanie charakterystyki kilkulatka i przeprowadzenie oceny rozwoju jego funkcji psychicznych i fizycznych jest ogromna. Dlatego

¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 674, z późn. zm.).

też zalecana jest tutaj ostrożność w formułowaniu uogólnień i wyciąganiu wniosków. Jest to związane z tym, że zachowania dziecka są wypadkową wielu zmiennych, dotyczących ogólnego poziomu rozwoju psychofizycznego, warunków rozwojowo-wychowawczych w rodzinie, wchodzenia kilkulatka w interakcje z otoczeniem społecznym, a także wpływu zdarzeń zachodzących w bliższym i dalszym środowisku.

W diagnozie dziecka przedszkolnego nauczyciel nie może być sam i powinien korzystać z pomocy rodziców kilkulatka i opinii specjalistów: psychologa, pedagoga, logopedy, lekarza pediatri.

Celem poznania dziecka nie jest tylko postawienie trafnej diagnozy, ale także prognozowanie, jakie ono może być.

Każdy nauczyciel przedszkola pracował, pracuje lub będzie pracował z dzieckiem, którego rozwój przebiega odmiennie niż u większości przedszkolaków. W takim wypadku rola nauczyciela jest nie do przecenienia, bowiem to on, jako pierwszy, ma możliwość obserwowania rozwoju dziecka na tle rówieśników, a co najważniejsze, może wpływać na jego rozwój.

Jednym z podstawowych celów reformy programowej, wprowadzanej obecnie w systemie oświaty, jest skuteczne wyrównywanie szans edukacyjnych. Cel ten realizowany jest m. in. przez:

- wprowadzenie diagnozy przedszkolnej, która umożliwi rodzicom podjęcie świadomej decyzji dotyczącej rozpoczęcia nauki szkolnej przez ich dziecko,
- zapewnienie dzieciom, których wyniki diagnozy wskazują na potrzebę wsparcia, możliwości uczestniczenia w dodatkowych zajęciach wspomagających rozwój, co może ułatwić tym dzieciom rozpoczęcie nauki szkolnej.²

Wiek przedszkolny to okres szybkich zmian rozwojowych, pozostawiający swe konsekwencje w dalszym życiu człowieka. Wychowanie przedszkolne to czas wspomagania dziecka, czyli tworzenie mu optymalnych warunków rozwoju i czuwanie nad kierunkiem zmian. Wiedza nauczyciela, jego umiejętność obserwowania, analizy spostrzeżeń, a następnie profesjonalne, świadome i systematyczne działania są w stanie, w znacznym stopniu, uchronić dziecko przed poważnymi konsekwencjami dysharmonii rozwojowych – przed niepowodzeniem szkolnym.

Celem opracowania, które oddajemy do rąk nauczycieli jest zwrócenie ich uwagi na fakt, że należy diagnozować rozwój dziecka. Chodzi więc o to, by nauczyciele przedszkola dostatecznie wcześnie dostrzegli i zaobserwowali, czym różni się od rówieśników każdy z ich wychowanków. Zaplanowali, jakie działania pedagogiczne należałoby podjąć nie tylko na terenie przedszkola, ale również w domu rodzinnym, by wyrównywać szanse edukacyjne i wzbogacać osobowość małego dziecka. Odpowiedzieć na pytanie, jak dobrze przygotować go do rozpoczęcia nauki w szkole

---

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

i nie dopuścić do powstawania zaburzeń w jego rozwoju. Jest to ważne z powodu zapobiegania późniejszym niepowodzeniom szkolnym i uświadomieniu wszystkim podmiotom edukacji, że sukces szkolny dziecka zaczyna się już w przedszkolu.

W rozdziale I omówione zostały zasadnicze założenia diagnozy przedszkolnej, która odgrywa ważną rolę w rozpoznawaniu gotowości szkolnej dziecka. Przedstawiono też cele diagnozy przedszkolnej oraz zasady, których należy przestrzegać w trakcie jej przeprowadzania.

Z uwagi na to, że diagnozą przedszkolną objęte są dzieci 5 i 6-letnie na rok przed rozpoczęciem nauki w szkole, w rozdziale II dokonano charakterystyki dziecka w tym wieku, ze szczególnym uwzględnieniem właściwości fizycznych, społeczno-emocjonalnych i intelektualnych.

Rozdział III poświęcony jest podstawowej metodzie poznawania dziecka, jaką jest obserwacja. Zaprezentowano w nim jej rodzaje i cechy, pokazano, jak opracować schedułę obserwacyjną, przedstawiono pytania, na które musi odpowiedzieć nauczyciel przed rozpoczęciem obserwacji. W rozdziale IV znaleźć można narzędzia, potrzebne do poznawania dziecka i opracowania diagnozy przedszkolnej.

Wyniki diagnozy przedszkolnej umożliwiają opracowanie programów wspomagających i korygujących rozwój dziecka. O tym, jak te pogramy opracować informuje rozdział V. Przedstawiono w nim jeden przykładowy program wspomagający rozwój dziecka oraz wykaz książek, w których zaprezentowane są programy korygujące rozwój kilkulatek.

O tym, jak ważna jest w przygotowywaniu diagnozy przedszkolnej wymiana informacji o dziecku między nauczycielem i jego rodzicami jest mowa w rozdziale VI. Omówiono w nim też różne formy współpracy przedszkola z rodzicami, eksponując na ich tle te cechy informacji, które są przydatne do opracowania diagnozy przedszkolnej.

I. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA DIAGNOZY PRZEDSZKOLNEJ

Termin *diagnoza* pochodzi od greckiego słowa *diagnosis* i oznacza rozpoznanie, rozróżnienie, osądzenie. Najczęściej jednak oznacza rozpoznanie jakiegoś przedmiotu, osoby, sytuacji, zdarzenia, zjawiska w celu zdobycia o nim jak najdokładniejszych informacji i przygotowania działań o charakterze polepszającym. Wyróżnia się trzy rodzaje diagnozy, a mianowicie diagnozę lekarską, psychologiczną i pedagogiczną. Diagnoza lekarska oznacza rozpoznanie choroby u człowieka w oparciu o jej objawy. Z kolei diagnoza psychologiczna rozumiana jest jako rozpoznanie i wyjaśnienie istnienia konkretnego stanu rzeczy, na przykład inteligencji lingwistycznej u dziecka, niedojrzałej osobowości, zaburzonej koordynacji wzrokowo-ruchowej, a także służy do przewidywania jego dalszego rozwoju. Natomiast diagnoza pedagogiczna polega na rozpoznaniu stanu osiągnięć dziecka i zmian, jakie w jego rozwoju i osobowości się dokonują pod wpływem oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych.

W. Okoń przez diagnozę rozumie „...rozpoznanie jakiegoś obiektu, zdarzenia czy jakiejś sytuacji w celu zdobycia dokładnych informacji i przygotowania się do działań melioracyjnych.”³

W. Pomykało diagnozę pojmuje jako „...rozpoznanie istoty rzeczy i uwarunkowań złożonego przypadku na podstawie jego objawów oraz ich krytyczne opracowanie na drodze rozumowania według znajomości ogólnych prawidłowości dotyczących danej dziedziny”.⁴

E. Koźniewska⁵ mówi, że diagnoza umożliwi rozpoznanie słabych i mocnych strony dziecka. Dzięki temu nauczyciel planuje i realizuje zadania terapeutyczne, wyrównawcze i stymulujące rozwój dziecka, współpracując ściśle z jego rodzicami. Tę diagnozę autorka nazywa diagnozą rozwojową „...która polega nie tylko na wskazaniu braków dziecka, ale też na określeniu pozytywnych dla rozwoju czynników w dziecku i otoczeniu. Cechą diagnozy rozwojowej jest otwarcie na terapię i troska o unikanie etykietowania dziecka. Istotną staje się zatem ścisła współpraca z rodzicami dziecka.”⁶

Z powyższych rozważań wynika, że diagnoza jest rozpoznaniem jakiegoś stanu rzeczy i jego tendencji rozwojowych na podstawie objawów, opierając się na znajomości ogólnych prawidłowości.

Diagnoza przedszkolna rozumiana jest jako rozpoznanie gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole. Oznacza to rozpoznanie poziomu rozwoju intelektualnego, fizyczno-ruchowego, emocjonalno-społecznego dziecka i na tej podstawie określenie, czy ono sprosta obowiązkom szkolnym.⁷ Diagnoza przedszkolna nie ogranicza się do rozpoznania gotowości szkolnej, ale także obejmuje wyjaśnienie przyczyn tego stanu rzeczy i przewidywanie przyszłych postępów kilkulatka w nauce i wywiązywania się z obowiązków szkolnych. Pełnoprawnymi użytkownikami diagnozy przedszkolnej są nauczyciele i rodzice dziecka. Im więcej o nim wiedzą, tym większą mają szansę na podejmowanie odpowiednich działań, zmierzających do dobrego przygotowania dziecka do rozpoczęcia nauki w klasie pierwszej i do pełnienia roli ucznia.

W zakresie gotowości intelektualnej ważną rolę odgrywa aktywność poznawcza dziecka, jego zainteresowanie bliższą i dalszą rzeczywistością, zainteresowanie wiedzą jako głównym źródłem informacji. Dziecko – gotowe intelektualnie do szkoły – chce się uczyć i dysponuje zasobem wiadomości, doświadczeń wyobrażeń, będących podstawą do rozwoju pojęć. Potrafi też słuchać ze zrozumieniem tego, o czym mówi nauczyciel, spełniać jego polecenia, jasno i konkretnie odpowiadać na

³ W. Okoń, Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 2005, s. 53.

⁴ W. Pomykało (red.), Encyklopedia Pedagogiczna, Warszawa 1997, s. 99.

⁵ E. Koźniewska, Diagnoza przedszkolna, „Dyrektor szkoły”, nr 8, 2009.

⁶ E. Koźniewska, Diagnoza ... op. cit.

⁷ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

jego pytania. Ma dobrze rozwinięte procesy poznawcze (mowę, myślenie, uwagę, pamięć, wyobraźnię, spostrzegawczość), a jego mowa jest poprawna pod względem artykulacyjnym. W zakres gotowości intelektualnej wchodzi też gotowość do pisania, czytania i matematyki. Na gotowość do pisania składa się rozpoznawanie kierunków, orientacja w przestrzeni, pamięć ruchowa, myślenie reprodukcyjno-analityczne, usprawniona ręka prawa i lewa, szybkość odtwarzania znaków graficznych, koordynacja wzrokowo-ruchowa. O gotowości do nauki czytania można mówić wtedy, gdy dziecko ma dobrze rozwiniętą spostrzegawczość wzrokową i słuchową. Stanowi ona podstawowy warunek opanowania umiejętności dokonywania przez nie analizy i syntezy wzrokowej i słuchowej, która przejawia się w różnicowaniu i rozpoznawaniu dźwięków i kształtów. Ważne jest też to, by dziecko wymawiało poprawnie wszystkie głoski, wyrazy i zwroty. Natomiast gotowość do nauki matematyki obejmuje rozumienie i umiejętność określania przez dziecko stosunków przestrzennych, czasowych i ilościowych w działaniu praktycznym. Szczęólnego znaczenia nabiera również umiejętność wyodrębniania i klasyfikowania zbiorów różnych przedmiotów według cech jakościowych.

Rozwój fizyczno-ruchowy dziecka jest prawidłowy, gdy przejawia ono ogólną sprawność fizyczną, a także sprawność manualną, polegającą na koordynacji wzrokowo-ruchowej. Ruchy wykonywane przez dziecko są precyzyjne i nie występują nasilone współruchy podczas wykonywania różnych czynności. Zmniejsza się też napięcie mięśniowe podczas wykonywania ruchów przyswojonych wcześniej. Występuje też dobra koordynacja ruchów całego ciała podczas wykonywania przez kilkulatek czynności samoobsługowych. U dziecka gotowego do rozpoczęcia nauki w szkole dobrze rozwinięte są ruchy postawno-lokomocyjne, przejawiające się w umiejętności zachowania ciała w równowadze, dostosowaniu własnego kroku do kroku rówieśników, a nawet do osób dorosłych. Ważny jest stan zdrowia dziecka, odporność na choroby, zmęczenie oraz prawidłowy rozwój narządów i układów wewnętrznych.

Przejawem gotowości emocjonalno-społecznej dziecka jest panowanie nad własnymi emocjami i równowaga nerwowa, a także wiara w siebie i swoje możliwości, radość z odnoszonych sukcesów i spokojne znoszenie porażek. Dziecko wstępujące do szkoły przejawia duży stopień samodzielności, zaradności, odpowiedzialności. Potrafi nawiązywać kontakty z rówieśnikami, nauczycielem, innymi osobami dorosłymi i obdarza je uwagą wartościującą. Przestrzega norm i zasad obowiązujących w grupie i respektuje prawa kolegów. Poza tym jest obowiązkowe, wytrwałe, umiejące oceniać nie tylko poczynania innych osób, ale także dokonywać samooceny. Stosuje zwroty grzecznościowe, zna swoje imię i nazwisko.

Diagnoza przedszkolna jest trudnym zadaniem, gdyż wymaga od nauczyciela sprawności w obserwacji dzieci, w rozpoznawaniu różnych subtelności w ich zachowaniach, znajomości specyfiki osobowości każdego przedszkolaka oraz spekulacji, czy raczej ścisłego określenia, w jakim kierunku dana dyspozycja ma szansę się rozwinąć. Rozpoznanie dzieci dodatkowo utrudnia fakt, że nauczyciel ma do czynienia

z całym repertuarem cech osobowościowych kilkulatków i z nowymi kompetencjami, które pojawiły się w społeczeństwie informacyjnym.

W diagnozie przedszkolnej niezwykle ważne jest stawianie właściwych celów i konsekwentna ich realizacja. Jeżeli tak się stanie, to nauczyciele, rodzice i inne osoby, dla których ważne jest dobro dziecka, podejmą odpowiednie działania, wspierające rozwój małego człowieka oraz wzbogacające jego osobowość i tym samym dobrze przygotowują je do przekroczenia progu szkolnego – rozpoczęcia nauki w klasie I. Stąd też celem diagnozy przedszkolnej jest:

- gromadzenie informacji o dziecku,
- rozpoznanie rozwoju intelektualnego, fizyczno-ruchowego, emocjonalno-społecznego dziecka,
- określenie, czy dziecko jest gotowe do rozpoczęcia nauki w szkole i do pełnienia roli ucznia,
- określenie, czy dziecko jest przygotowane do nauki pisania, czytania, liczenia,
- ukierunkowanie działań pedagogicznych nauczyciela na wyrównywanie szans edukacyjnych dziecka i wspieranie jego rozwoju,
- poinformowanie rodziców o stanie gotowości ich dziecka do rozpoczęcia nauki w szkole,
- udzielanie pomocy rodzicom w podejmowaniu działań wspierających rozwój ich dziecka,
- pomoc specjalistom poradni psychologiczno-pedagogicznych w dokonywaniu pogłębionej diagnozy dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Diagnoza przedszkolna zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku umożliwi zgromadzenie informacji, które mogą pomóc:

- **nauczycielowi** w opracowaniu indywidualnego programu wspomagania i korygowania rozwoju dziecka,
- **rodzicom** w poznaniu stanu gotowości dziecka do rozpoczęcia nauki w szkole i wspieraniu jego rozwoju,
- **pracownikom poradni psychologiczno-pedagogicznej** w dokonaniu pogłębionej diagnozy w odniesieniu do dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Diagnozę przedszkolną przeprowadzają nauczyciele pracujący z daną grupą dzieci. Nie mogą dokonywać diagnozy przedszkolnej nauczyciele lub inne osoby posiadające kwalifikacje pedagogiczne, które nie są zatrudnione w danym przedszkolu i nie pracują z konkretną grupą dzieci. Diagnozę przedszkolną przeprowadza się na początku roku szkolnego, poprzedzającego decyzję rodziców o rozpoczęciu przez ich dziecko nauki w klasie I. Tak więc diagnozą przedszkolną objęte są 5 i 6-latków. Wykorzystując Skalę Gotowości Edukacyjnej (GE 5) dokonuje się diagnozy 5-latków. Natomiast dla 6-latków wykorzystuje się arkusze diagnostyczne. Mogą je opracować nauczyciele pracujący z tą grupą dzieci. Można też wykorzystać arkusze diagnostyczne przedstawione w programach wychowania przedszkolnego, które są zgodne i ściśle odnoszą się do „Podstawy programowej wychowania przedszkolnego”.

Przeprowadzając diagnozę przedszkolną należy pamiętać o tym, by:

- kierować się zasadą stopniowania trudności, przypominającą o tym, by przechodzić od łatwiejszego do trudniejszego, od bliższego do dalszego, od znanego do nieznanego,
- wykorzystywać do jej dokonania takie zabawki, akcesoria, przedmioty i przybory, które są bliskie dziecku i które lubi wykorzystywać w różnych sytuacjach przedszkolnego życia,
- stworzyć w przedszkolu przyjemną i serdeczną atmosferę, by dziecko czuło się dobrze, pewnie i bezpiecznie,
- przygotować dla dzieci ciekawe zajęcia, motywując je tym samym do wykonywania zadań i rozwiązywania problemów,
- formułować krótkie, konkretne, jasne polecenia, by dziecko je zrozumiało i wykonało,
- konstruować zadania dla dzieci w formie zabawowej, aby przedszkolaki nie odczuwały lęku w trakcie ich wykonywania i dobrze się bawiły.

Z powyższych rozważań wynika, że diagnoza przedszkolna dostarcza informacji o dziecku, które winny być wykorzystane przez wszystkie podmioty edukacyjne (nauczyciela, rodziców, specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznych) do podejmowania wobec dziecka działań o charakterze stymulującym, terapeutycznym i wyrównawczym. Na tę kwestię zwraca również uwagę E. Koźniewska,⁸ która mówi o stwarzaniu takich warunków i udzielaniu takiego wsparcia małemu dziecku, by mogło wykorzystywać wcześniej zdobyte wiadomości, umiejętności i doświadczenia do nabywania nowych i włączania ich w system wiedzy już posiadanej.

II. CHARAKTERYSTYKA DZIECKA PIĘCIOLETNIEGO I SZEŚCIOLETNIEGO

Człowiek nigdy nie jest zakończonym tworem rozwoju.

Zawsze się zmienia i na każdym etapie życia jest inny.

ANDRZEJ JACZEWSKI

W celu trafnego przeprowadzenia **diagnozy**, warto odwołać się do właściwości i cech charakterystycznych dla pięcioletka i sześciolatka. Zatem, **jaki jest prawidłowo rozwinięty pięcioletek i sześciolatek.**

Poniższa charakterystyka dziecka pięcioletniego i sześcioletniego została opracowana w oparciu o materiały przygotowane przez B. Janiszewską⁹ dla nauczycieli przedszkoli i klas I-III szkoły podstawowej.

⁸ Koźniewska E., Diagnoza przedszkolna, „Dyrektor Szkoły”, nr 8, 2009.

⁹ Janiszewska B., Sześciolatek – czy już dojrzały?, Pomagamy uczyć, nr 2/2008.

PIĘCIOLATEK

WŁAŚCIWOŚCI FIZYCZNE

- Dziecko pięcioletnie:
- jest wzrostu około 107–110 cm,
  - ma niezbyt twardy kośćiec i stosunkowo słabe mięśnie,
  - nie usiedzi długo na jednym miejscu,
  - często zmienia pozycje; podpira się, kładzie na stoliku,
  - woli pracować leżąc na podłodze niż siedzieć przy stoliku,
  - lubi ruch, jest aktywny,
  - ma jeszcze słaby nadgarstek,
  - nie potrafi jeszcze odraczać zaspakajania potrzeb biologicznych,
  - czasami staje się marudny lub pobudzony z powodu zmęczenia lub głodu, ale nie potrafi jeszcze uświadomić sobie tego,
  - nie uświadamia sobie, że źle widzi lub źle słyszy.

Motoryka duża

- pięcioletek jest dzieckiem ruchliwym; biega, skacze, wspina się na drabinki, przepłotnie,
- huśta się na huśtawce, uczy się samodzielnego rozhuśtania się,
- ma rozwiniętą koordynację ruchów i koordynację wzrokowo-ruchową,
- zaczyna uczyć się jeździć na rowerze na dwóch kołach,
- zwinnie biega, skacze na dwóch nogach przed siebie,
- skacze na jednej nodze w miejscu,
- stoi przez około 15 sekund z zamkniętymi oczami, nieruchomo na obu nogach,
- raczej nie chwiejąc się i nie wypadając z trasy, przechodzi po wąskiej drodze o szerokości około 25cm,

WŁAŚCIWOŚCI SPOŁECZNE

- Dziecko pięcioletnie:
- próbuje bawić się zgodnie z innymi, bez ciągłych konfliktów, bójek, skarg,
  - rzadziej obraża się, złości, płacze,
  - bawi się w grupce,
  - zaczyna przejmować się uczuciami innych rówieśników: pociesza, pomaga, okazuje współczucie,
  - tak jak inni dokuczają i przezywa niektóre dzieci.

WŁAŚCIWOŚCI PSYCHICZNE

U dziecka pięcioletniego:

Uwaga

- jest mimowolna, krótkotrwała, niepodzielna,
- **koncentracja uwagi** jest tak silna na ważnym dla dziecka zadaniu, że nie odbiera wówczas innych bodźców.

Pamięć

- jest mimowolna, mechaniczna, krótkotrwała.

Spostrzeżenia dotykowe

- charakteryzują się tym że:
- dostarczają informacji dotyczących powierzchni różnych rzeczy i sprzętów oraz takich zależności, jak: *większe-mniejsze, dalej-bliżej, wyżej-niżej, głębiej-płycej, ciężiej-lżej.*

Spostrzeżenia wzrokowe

- przejawiają się tym, że:
- na obrazkach pięcioletek spostrzega do kilkunastu elementów,
  - spostrzega w sposób na tyle analityczno-syntetyczny, że potrafi: różnicować kształty liter drukowanych, cyfr i kształty podstawowych figur geometrycznych,
  - potrafi konstruować proste budowle według załączonego wzoru,
  - spostrzega od 5 do około 8 różnic między podobnymi obrazkami,
  - spostrzega podstawowe części człowieka.

Spostrzeżenia słuchowe

- pięcioletka charakteryzują się tym, że:
- rozumie czytany tekst,
  - lubi słuchać, kiedy mu się czyta
  - w wyuczonym wierszu odtwarza rymy,

- utrzymuje równowagę przy pomocy rąk,
- robi trzy przysiady samodzielnie; podnosząc się z nich, może nieco chwiać się,
- dość szybko, bez trzymania się poręczy, wchodzi i schodzi ze schodów naprzemiennie, uczy się zasad, prawidłowości,
- uczy się zwracać uwagę na inne dzieci.

Motoryka mała

- sprawnie łączy klocki typu lego, wylepia z plasteliny,
- nawleka korale na żyłkę, przykleja naklejki, przycina nożyczkami papier, drze papier na małe kawałki i wykleja nim kontury.

Czynności grafomotoryczne

- prawidłowo trzyma ołówek,
- rysuje linie pionowe, poziome i ukośne, odwzorowuje koło, krzyżyk, kwadrat, odwzorowuje proste szlaczki,
- koloruje obrazki, wypełnia kolorem kontury,
- rysuje rysunek zgodny z podanym tematem, maluje farbami, używa pędzla i innych przyborów.

Czynności samoobsługowe

- samodzielnie rozbiera się dość płynnie; może mieć kłopoty z samodzielnym ubieraniem się
- je łyżką, widelcem, raczej nie posługuje się nożem, pije z kubka, trzyma w ręce i je kanapkę, sprząta ze stołu,
- potrafi umyć i wytrzeć ręce, buzię, myje zęby pod kontrolą.

EMOCJE

Dziecko pięcioletnie:

- silne, gwałtowne, trudne do opanowania przez dziecko, zwykle krótkotrwałe; gdy zostawia się dziecko w spokoju, to zazwyczaj mijają szybko,
- zmienne – stosunkowo łatwo płacz przechodzi w śmiech i odwrotnie,
- spontaniczne, wyraziste, nie panuje nad ekspresją,
- zaczyna rozumieć, że rodzice przyjdą po nie do przedszkola,
- zaczyna liczyć się z rówieśnikami i chcąc się z nimi bawić, coraz rzadziej obraża się, złości, płacze,
- zaczyna przewidywać reakcje dorosłych.

- potrafi podzielić zdanie na trzy- czterowyrazowe części,
- potrafi podzielić wyraz na dwie, trzy sylaby,
- po pewnym treningu potrafi wydzielić samogłoskę i spółgłoskę w nagłosie,
- nie wyodrębnia jeszcze głosek w wygłosie,
- potrafi tworzyć i odtwarzać proste rymy.

Myślenie

- pięcioletek ma duże trudności z przyswajaniem informacji dotyczących przestrzeni i czasu, ale zna i różnicuje pory roku,
- potrafi porównywać przedmioty, kształty ze względu na ich różnice lub podobieństwa,
- potrafi klasyfikować biorąc pod uwagę dwa, trzy kryteria
- myśli często w sposób skojarzeniowy,
- myślenie życzeniowe jest zwykle dla dziecka myśleniem prawdziwym,
- w myśleniu nie uwzględnia jeszcze przekształceń materiału.

Myślenie matematyczne

- dziecko pięcioletnie przelicza zbiór składający się z około 10 elementów,
- ostatni liczebnik odnosi do wielkości zbioru,
- potrafi na polecenie dokładać i zabierać,
- rozumie pojęcia: *więcej, mniej, tyle samo*,
- nie rozumie jeszcze pojęć: *o tyle więcej, o tyle mniej, tyle razy mniej lub więcej*.

Mowa

- prawidłowo wymawia głoski,
- nazywa przedmioty, czynności sytuacje, potrafi je opisać przy pomocy przymiotników,
- wypowiada się zdaniami,
- rozumie treść poleceń,
- pyta o nieznanne słowa.

SZEŚCIOŁATEK

WŁAŚCIWOŚCI FIZYCZNE

- Dziecku sześciolatiemu:
- rosną stopy i powoli zanika płaskostopie (kości stóp wysklepiają się),
  - wydłużają się i twardnieją kości kończyn, rosną zęby stałe,
  - zmieniają się proporcje ciała,
  - powoli kształtuje się większa odporność na zmęczenie związane z dłuższym przebywaniem w jednej pozycji,
  - rozpoczyna się pierwszy etap kostnienia nadgarstka (część chrząstek zamienia się w kości) – ruchy dłoni stają się bardziej odporne na męczenie; drugi i ostatni etap kostnienia nadgarstka przypada na wiek około 10 lat – dziecko staje się zdolne do pisania w zeszycie w jedną linię,
  - poprawia się płynność i szybkość ruchów rąk – dziecko łatwiej uczy się pisania w linijkach i łączenia liter, zaczyna także *ładniej* rysować, lepiej wycinać, może nauczyć się wiązania kokardki itp.
  - do rozwoju kości *dopasowuje* się układ mięśniowy,
  - mięśnie stają się silniejsze (wzrasta siła skurczu), są bardziej odporne na zmęczenie, wzrasta siła zwieraczy – dziecko nie musi już tak często załatwiać potrzeb fizjologicznych,
  - rozwijają się wszystkie narządy wewnętrzne; lepiej pracuje serce, płuca (lepsze dotlenienie) i jednocześnie rośnie potrzeba ruchu, zwiększa się pojemność żołądka (zmniejsza się częstotliwość przyjmowanie pokarmów, a zwiększa się objętość przyswajanej jednorazowo porcji),
  - dzieci stają się bardziej odporne na choroby.

WŁAŚCIWOŚCI SPOŁECZNE

- U sześciolatków:
- powoli wzrasta antagonizm pomiędzy chłopcami a dziewczynkami; poczucie my chłopaki, my dziewczyny ułatwia integrację dzieci określonej płci, akceptację własnej płci i stopniowe uczenie się męskich i kobiecych ról społecznych,
  - chłopcom mniej sprawnym dokucza się.

EMOCJE

- Dziecko sześciolatiemu:
- ma mniej dojrzały układ nerwowy niż siedmiolatek i z tego powodu silniej reaguje emocjonalnie,
  - wszystkie emocje, te pozytywne, a tym bardziej negatywne oraz duża liczba różnorodnych bodźców, stanowią dla organizmu ogromny wydatek energetyczny,
  - reguluje się jego funkcjonowanie (staje się płacliwe, drażliwe, nieznośne, agresywne itp.) – można pomóc mu, dostarczając mu owoców, kawałka czekolady, kanapkę itp. (glukoza

WŁAŚCIWOŚCI PSYCHICZNE

- Dziecko sześciolatiemu:
- Uwaga** jest jeszcze
- mimowolna, tzn. bodźce z otoczenia odwracają uwagę od tego, co dzieje się na zajęciach; czas uwagi jest ciągle jeszcze krótki (ok. 15 min.),
  - dziecko nie potrafi skupić się na wykonaniu kilku czynności jednocześnie,
  - dość silna koncentracja uwagi szybko wywołuje zmęczenie.

Przeważa wciąż pamięć

- mechaniczna, dlatego nowe treści powinny być często powtarzane i utrwalane z wykorzystaniem wielu zmysłów.

Ruch

- sześciolatek ma jeszcze słaby kościec i słabe mięśnie, musi często zmieniać pozycję.

Myślenie

- większość dzieci nie ma jeszcze ukształtowanej odwracalności myślenia, nie potrafi odwrócić procesu przekształceń,
- nie ma jeszcze ukształtowanych pojęć czasowych.

Zmiany związane z płcią

- następuje początek kształtowania się trzeciorzędnych cech płciowych, u chłopców powoli rozwija się pas barkowy, u dziewcząt pas miednicowy, u chłopców bardziej niż u dziewcząt grubieją kości długie; do tych zmian dopasowuje się układ mięśniowy,
- pojawia się *głód* ruchu, ogromna potrzeba biegania, skakania, siłowania,
- dziewczynki preferują aktywność ruchową wymagającą większej precyzji,
- kościec (także kości i mięśnie dłoni) kształtuje się około 1,5 do 2 lat, dłużej u chłopców niż u dziewcząt, w związku z tym dziewczynki bardziej niż chłopcy lubią rysować, wycinać, malować,
- u dziewczynek powoli zaczyna powstawać podściółka tłuszczowa.

Zmiany w układzie nerwowym

- są istotne i decydują o różnicach między dziećmi młodszymi a starszymi,
- wydłużają się wypustki komórek nerwowych, dojrzewają drogi nerwowe, dzięki czemu poprawia się szybkość i dokładność przewodzenia impulsów, wzrasta ilość połączeń nerwowych, poprawia się koordynacja ruchów,
- dojrzewają receptory zmysłów, pojawia się ostrość wzroku, wrażliwość na barwy, polepsza się zdolność odbioru bodźców słuchowych - dzieci odbierają dokładniejsze informacje z otoczenia, dojrzewają okolice ruchowe kory mózgowej, polepsza się koordynacja i płynność (również ręki).

i magnez) oraz stwarzając sytuacje ułatwiające wyciszenie się - elementy relaksacji.

- dojrzewają struktury kory mózgowej odpowiedzialne za czynności typowo szkolne,
- poprawia się wzrokowe i słuchowe spostrzeganie analityczno-syntetyczne,
- dojrzewają te struktury kory mózgowej, które odpowiedzialne są za procesy myślowe; obserwuje się początki myślenia konkretno-wyobrażeniowego operacyjnego na konkretach, dojrzewa cały układ nerwowy w tym kora mózgowa, dzięki czemu poprawia się zdolność do skupiania uwagi (początki uwagi dowolnej) i poprawia się zdolność zapamiętywania; lepsza jest pamięć trwała, sprawniej przebiegają procesy pobudzenia i hamowania.

Pisanie

- dzieci mają wciąż silne napięcie mięśniowe rąk, palców, nadgarstka, przedramienia, barków,
- ruchy rąk u większości dzieci nie są jeszcze płynne,
- występuje geometryzacja i brak precyzji.

Stosunki przestrzenne

- dzieci mają jeszcze kłopot z oceną stosunków przestrzennych, np.: prawo, lewo, obok, za,
- wymagają wielu ćwiczeń typu zabawowego, które ułatwią późniejsze spostrzeganie.

Słuchanie

- dzieci zdolne są do podziału zdania na wyrazy, do analizy, syntezy sylabowej wyrazu, do wysłuchania głosek w nagłosie.

Spostrzeżenia zmysłowe i wyobrażenia

- dominuje myślenie przedoperacyjne, konkretno-wyobrażeniowe.

Rozwój dziecka i jego dojrzewanie jest procesem ciągłym, w którym co pewien czas następują tzw. skoki rozwojowe związane głównie z działaniem układu hormonalnego. Niezwykle ważny skok rozwojowy przypada na okres 5-6 roku życia. Uaktywnia się układ hormonalny, wpływający zarówno na rozwój ciała, jak i układu nerwowego. Warto podkreślić związek między dojrzewaniem i uczeniem się. Jest on istotnym czynnikiem decydującym o powodzeniu dziecka w nauce.

Dzieci, które pragniemy zaobserwować, poznać i wytyczyć dla nich kierunki wsparcia w celu osiągnięcia dojrzałości szkolnej, pokazują się nauczycielom, wychowawcom z tak różnych stron, że z pewnością uda się uchwycić ich niepowtarzalność i cechy charakterystyczne.

III. OBSERWACJA W DIAGNOZIE PRZEDSZKOLNEJ

Lepiej poznamy kogoś po godzinie zabawy, niż po roku rozmów.

PLATON

Podstawowym warunkiem dobrego planowania działalności pedagogicznej oraz skutecznych oddziaływań wychowawczo-dydaktycznych jest poznanie dziecka. Nowa podstawa programowa wychowania przedszkolnego nakłada na nauczycieli obowiązek prowadzenia obserwacji pedagogicznych w celu poznania potrzeb i możliwości dzieci oraz przeprowadzenia analizy gotowości do nauki w szkole. W celu zebrania bogatego materiału, na podstawie którego nauczyciel uzyska rzetelny i obiektywny obraz wychowanka, wskazane jest zastosowanie kilku metod poznawania dziecka takich, jak: obserwacja, analiza wytworów dzieci, wywiad z rodzicami, opinie specjalistów lub rozmowa z rodzicami. Dla potrzeb diagnozy pedagogicznej wiodącym i najbardziej pomocnym źródłem informacji będzie obserwacja pedagogiczna, z której nauczyciele korzystają w codziennej pracy.

Słownik wyrazów obcych podaje następujące określenie pojęcia obserwacji (łac. observatio) – uważne przyglądanie się czemuś, skupienie się na czymś, dokonywanie systematycznych spostrzeżeń, obserwowanie.¹⁰

Obserwacja jest to celowe, planowe, ukierunkowane i zamierzone oraz systematyczne postrzeganie badanego przedmiotu, procesu lub zjawiska. Jest elementarną metodą poznania.¹¹ Z punktu widzenia rzetelności prowadzonej obserwacji wyklucza się ingerencję osoby prowadzącej badanie w naturalny przebieg zjawisk, które chce zbadać. W przedszkolach i innych formach wychowania przedszkolnego obserwacją obejmuje się wszystkie dzieci we wszystkich sferach rozwoju.

Obserwowane dziecko nie może wiedzieć, że jego zachowanie jest przedmiotem badań, gdyż wtedy zachowanie jego nie jest naturalne.

¹⁰ Słownik wyrazów obcych, Warszawa 1995, s. 783.

¹¹ J. Sztumski, Wstęp do metod i badań społecznych, Katowice 1999, s. 122.

Ze względu na złożoność czynności i okoliczności towarzyszących nauczycielowi podczas obserwacji dzieci można wyodrębnić różne ich rodzaje.

Ze względu na czas wyróżnia się następujące rodzaje obserwacji:¹²

- ciągła,
- próbek czasowych,
- próbek zdarzeń,
- sytuacyjna.

Obserwacja ciągła zwana jest także obserwacją fotograficzną. Polega na spostrzeganiu faktów i zachowań dziecka oraz szczegółów ubocznych na przestrzeni dłuższego czasu i rejestrowaniu wszystkiego bez dokonywania selekcji i w takiej kolejności, w jakiej fakty, zjawiska i zachowania występują. Moment rozpoczęcia i zakończenia obserwacji wyznacza obserwator. Zachowania, fakty, zdarzenia, szczegóły uboczne rejestrowane są językiem potocznym, ale można też stosować symbole.

Obserwacja próbek czasowych polega na spostrzeganiu zjawisk na przestrzeni krótkich odcinków czasu. Obserwator określa przedziały czasowe w celu określenia różnorodności, częstości i czasu występowania danego zjawiska. Rejestruje się zachowania zasadnicze, występujące w konkretnych odcinkach czasowych, posługując się językiem potocznym lub według wcześniej opracowanych kategorii.

Obserwacja próbek zdarzeń charakteryzuje się tym, że czeka się na pojawienie konkretnych zachowań i zdarzeń. Czas obserwacji wyznacza sytuacja, w której pojawiło się konkretne zachowanie lub zdarzenie. Rejestrowanie zdarzeń i zachowań, będących funkcją sytuacji, dokonuje się w języku potocznym.

Obserwacja sytuacyjna polega na uważnym i zamierzonym spostrzeganiu zachowań dziecka w sytuacji zorganizowanej przez obserwatora. Czas obserwacji wyznacza sytuacja lub obserwator. Wszystkie zachowania dziecka, występujące w danej sytuacji, rejestruje się językiem potocznym.

Ze względu na treść wyróżnia się obserwację całościową i częściową. Obserwacja całościowa charakteryzuje się tym, że obserwator spostrzega pełen i całościowy obraz rzeczywistości. Natomiast obserwacja częściowa obejmuje wybrane aspekty rzeczywistości.

Ze względu na cel wyróżnia się obserwację otwartą i systematyczną. Obserwacja otwarta zmierza do tego, by na jej podstawie zaplanować dalszą obserwację. Z kolei obserwacja systematyczna jest planowym i powtarzającym się gromadzeniem spostrzeżeń w celu wykrycia zależności między zjawiskami.

Ze względu na sposoby dokonywania obserwacji wyróżnia się:¹³

- obserwację bezpośrednią,
- obserwację pośrednią,
- obserwację kontrolowaną,

¹² A. Brzezińska, Społeczna psychologia rozwoju, Warszawa 2000.

¹³ J. Sztumski, Wstęp do metod i badań społecznych, Katowice 1999, s. 126.

- obserwację niekontrolowaną,
- obserwację jawną,
- obserwację ukrytą.

Obserwacja bezpośrednia nazywana jest również uczestniczącą, gdyż obserwator bierze udział w badanym procesie, zdarzeniu, zjawisku jako członek danej zbiorowości.

Obserwacja pośrednia charakteryzuje się tym, że badacz ogranicza się do wykorzystania dla swoich celów badawczych wcześniej zgromadzonych danych ze sprawozdań, archiwum i innych dokumentów.

Obserwacja kontrolowana prowadzona jest w oparciu o określone narzędzia, tj. kwestionariusze, schematy, normy.

Obserwacja niekontrolowana prowadzona jest bez użycia narzędzi systematyzujących. Jest obserwacją planową, jednak prowadzoną swobodnie w sposób, jaki badający uzna za właściwy.

Obserwacja jawna jest wówczas, jeśli badani wiedzą, że są obserwowani, ich zachowanie może być nieautentyczne, co skutkuje uzyskaniem fałszywych danych.

Obserwacja ukryta nie peszy i pozwala na uchwycenie naturalnych zachowań badanych, gdyż osoby te nie wiedzą, że są obserwowane.

M. Łobocki¹⁴ mówi, że przedmiotem obserwacji są:

- warunki, w jakich aktualnie znajdują się osoby obserwowane,
- sytuacje, w których obserwowane osoby uczestniczą czynnie lub biernie,
- osoby obserwowane i ich reakcje na warunki i sytuacje, w których się znajdują.

Przygotowując diagnozę przedszkolną należy wykorzystać **obserwację kategoryzowaną**, która polega nie tylko na osobliwym sposobie spostrzegania i uważnemu przyglądaniu się dzieciom, ale także ich zachowaniom w różnych sytuacjach przedszkolnego życia. Wykorzystując obserwację kategoryzowaną, należy opracować schedułę obserwacyjną. Jest to specjalny zestaw poszczególnych kategorii zachowań dzieci. Kategorie te są ważne z uwagi na cel obserwacji. Oto fragment scheduły obserwacyjnej.

---

¹⁴ M. Łobocki, Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych, Kraków 2007.

Obserwowane zachowanie	Kategorie zachowań	Klasyfikacja	Imię i nazwisko dziecka	Imię i nazwisko dziecka	Imię i nazwisko dziecka
właściwe odnośnienie się dziecka do nauczyciela	zwracanie się dziecka do nauczyciela z prośbą o pomoc	zwraca się o pomoc			
		wymaga zachęty			
		nie zwraca się o pomoc mimo zachęty			
	podchodzenia dziecka do nauczyciela na jego wezwanie	podchodzi			
		wymaga przypomnienia			
		nie podchodzi mimo przypomnienia			
	stosowanie się dziecka do poleceń nauczyciela	stosuje się do poleceń			
		wymaga zachęty			
		nie stosuje się mimo zachęty			
	zdyscyplinowane zgłaszanie się na zbiórki	zgłasza się			
		wymaga przypomnienia			
		nie zgłasza się mimo przypomnienia			

Wyniki obserwacji odnotowuje się w schedule obserwacyjnej, wstawiając krzyżyk w odpowiednie miejsce w rubryce „klasyfikacja”. Informuje to o stopniu opanowania danej umiejętności przez dziecko. Schemat obserwacyjny stanowi źródło wiedzy o postępach i rozwoju każdego dziecka, o osiągnięciu takiego poziomu rozwoju psychofizycznego, który umożliwi kilkulatkowi pełnić rolę ucznia oraz przystosować się do nauki i warunków szkolnych. Dzięki temu nauczyciel ma czytelny obraz grupy i może w sposób optymalny monitorować osiągnięcia dzieci, opracowywać plany pracy oraz indywidualne programy wspomagające lub korygujące rozwój dziecka.

Z punktu widzenia potrzeb wychowanków, rodziców i nauczycieli w warunkach przedszkolnych ważne jest, aby wychowawca wchodzący w rolę obserwatora prowadził obserwację systematyczną i fotograficzną.

Obserwacja jest bardzo użyteczną metodą zbierania informacji o dziecku pod warunkiem, że będzie:

- **celowa** – obserwator wyznacza cel, zgodnie z którym będzie obserwować dziecko, jego zachowanie lub zjawisko,
- **planowa** – prowadzi obserwację według ustalonego planu, określającego czas dokonywania spostrzeżeń, odstępy czasowe oraz aspekty rozwoju dziecka

przeznaczone do obserwacji (ustalony plan obserwacji winien odpowiadać jej celom),

- **systematyczna** – obserwator ustala schemat, pozwalający spostrzegać zachowania dziecka wielokrotnie i w różnych sytuacjach,
- **obiektywna** – obserwator nie ujmuje faktów i zdarzeń pod kątem własnych uprzedzeń, nastawień i oczekiwań,
- **wierna** – rejestruje zachowania i fakty wolne od zniekształceń rzeczywistości,
- **selektywna** – dokonuje spostrzeżeń mających charakter wybiórczy i selektywny (wybór cech zachowania dziecka przeznaczonych do obserwacji),
- **wnikliwa** – obserwator poszukuje uwarunkowań i zależności przyczynowo – skutkowych pomiędzy zaobserwowanymi zachowaniami,
- **wyczerpująca** – ujmuje wszystkie istotne elementy w zachowaniu dziecka.

Uwzględnienie wyżej wymienionych cech pozwoli nauczycielowi uniknąć błędów oraz zapobiegnie zniekształceniom obrazu zachowań wychowanków.

Dobry obserwator powinien tak organizować spostrzeganie, aby zmniejszyć ryzyko błędów. Wśród najczęściej popełnianych błędów przez nauczycieli wyróżnić można¹⁵ przedwczesną interpretację obserwowanego zachowania. Pospieszne interpretacje mogą sprawić, że obserwator zacznie je traktować jako bezsporne stwierdzenia, które staną się podstawą dalszych wniosków. Może to prowadzić do utraty obiektywizmu.

Błędna, niewłaściwa interpretacja materiału obserwacyjnego polega na zbyt pośpiesznym wyciąganiu wniosków i traktowaniu ich jako bezsprzecznych stwierdzeń. Wykryta przez nauczyciela przyczyna jednorazowego zdarzenia uważana jest za typową dla wszystkich zdarzeń danej kategorii. Nauczyciel tłumaczy zachowania dzieci na podstawie osobistych doświadczeń i wspomnień z własnego dzieciństwa. Przyjęta przez niego interpretacja może stanowić usprawiedliwienie własnej niepewności bądź poczucia pewności siebie.

Powierzchność i stronniczość dokonywanych spostrzeżeń może nastąpić w sytuacji, kiedy ulegamy osobistym sympatiom lub antypatiom, jakie żywimy do obserwowanych osób lub pomijamy warunki, w jakich wystąpiło obserwowane zachowanie. Traktowanie przypuszczeń jako fakty, położenie nacisku na zdarzenia interesujące obserwatora oraz obserwowanie dzieci wyłącznie w ściśle określonej sytuacji również sprzyja powierzchowności i stronniczości w obserwacji.

Dystans pomiędzy dzieckiem a nauczycielem podczas prowadzenia obserwacji powoduje nienaturalne zachowania badanych. Można wówczas zaobserwować nieśmiałość i strach, ale również agresję bądź upór.

Niekompletność i niedokładność rejestru zaobserwowanych danych. Ten błąd wynika najczęściej ze zbyt dużego zaufania do własnej pamięci.

Tak udokumentowana obserwacja utrudni korzystanie ze zgromadzonych informacji przez innych nauczycieli, którzy nie uczestniczyli w obserwacji.

---

¹⁵ E. Góralczyk, Obserwacja jako ważna i przydatna metoda poznawania dzieci, Warszawa 2008.

Dobry obserwator powinien posiadać wiedzę z zakresu psychologii rozwojowej, biomedycznych podstaw rozwoju i wychowania oraz metod badań pedagogicznych. Wiedza ta pozwoli mu ukierunkować jego uwagę i zrealizować przyjęte cele. Ułatwi obserwację dzięki nastawieniu na spostrzeganie tego, co istotne.¹⁶

Zainteresowanie osobą dziecka, jego umiejętnościami i kompetencjami wpłynie na trafność i wnikliwość prowadzonej obserwacji. Z kolei rzetelność pozwoli obserwatorowi widzieć i rejestrować to, co powinien, a nie to, co wydaje się ważne lub ciekawe. Taka postawa wpłynie na wnikliwe realizowanie zadania oraz dokładne rejestrowanie zaobserwowanych danych.

Natomiast obiektywizm sprawi, że nauczyciel zarejestruje spostrzeżenia zgodnie ze stanem faktycznym niezależnie od własnych przekonań, opinii, uczuć. Nie będzie ulegać wcześniejszym nastawieniom i oczekiwaniom. Nie będzie oceniał i interpretował.

Spostrzegawczość pomoże obserwatorowi wyodrębnić dużą liczbę ważnych elementów sytuacji w określonym czasie. Spostrzegawczy nauczyciel dostrzeże nawet chwilowe aspekty dziecięcych zachowań i wzajemnych relacji. Zauważy szczegół i zarejestruje go.

Nauczyciel prowadzący obserwację winien posiadać umiejętność koncentracji uwagi, bycia cierpliwym, czujnym, wrażliwym oraz odpowiedzialnym. Musi też zdawać sobie sprawę z tego, że nie może ingerować w naturalny przebieg zjawisk, które chce zbadać oraz wywoływać określonego działania. Celowe stwarzanie sytuacji trudnych dla dziecka lub nakłanianie go do działań, których wykonania odmawia, zniekształca obraz jego kompetencji i możliwości.

Przed przystąpieniem do obserwacji zachowań dziecka dobry obserwator powinien odpowiedzieć sobie na następujące pytania

„1. Co chcę obserwować, tzn. na jakie pytanie poszukuję odpowiedzi (pytanie o problem)?

- Co muszę wiedzieć na ten temat? Co w związku z tym przeczytać?
- Jakie obserwowane zachowania pozwolą mi wnioskować o zaistnieniu interesującego mnie zjawiska?
- Jakiego rodzaju obserwacja będzie najbardziej odpowiednia?
- Od kiedy zacznę obserwację, kiedy i jak długo będę obserwować, w jaki sposób będę rejestrować zaobserwowane zachowania?
- W jaki sposób będę analizować otrzymane dane (jakościowy, tzn. rodzaje, kolejność zachowań i ilościowy, tzn. liczbę, wielkość, natężenie, częstość zachowań)?
- W jaki sposób będę interpretować, tzn. wyjaśniać dane z obserwacji na podstawie wiedzy psychologicznej, metodycznej, pedagogicznej?
- Jakie wnioski z obserwacji wynikają dla mojej przyszłej pracy z dziećmi?”¹⁷

¹⁶ E. Góralczyk, *Obserwacja jako ważna...* op. cit.

¹⁷ M. Karwowska-Struczyk, W. Hajnicz, *Obserwacja w poznawaniu dziecka*, WSiP, Warszawa 1998, s. 29.

Niezwykle ważną cechą dobrego obserwatora jest również refleksyjność. On sam musi odpowiedzieć sobie na pytanie, czy jest dobrze przygotowany do prowadzenia obserwacji, czy realizowane przez niego działania pomogą dziecku, czy mogą mu zaszkodzić?

Zgodnie z sugestią Ministerstwa Edukacji Narodowej obserwacja winna być przeprowadzona w październiku/listopadzie. Jest to czas, kiedy dzieci przeszły już etap adaptacji do przedszkola i przyzwyczyły się do nowych warunków przedszkolnych.

Jeśli dziecko potrzebuje więcej czasu na adaptację – zwłaszcza jeśli wcześniej nie chodziło do przedszkola – wówczas rozpoczęcie obserwacji warto odsunąć w czasie. Drugą obserwację ministerstwo proponuje przeprowadzić w kwietniu, po upływie kilku miesięcy, podczas których prowadzone są oddziaływania wspierające rozwój dziecka. Pozwoli to na porównanie wyników obu obserwacji, przyjrzenie się dynamice rozwoju dziecka oraz jego postępom. Te informacje ułatwią rodzicom podjęcie decyzji dotyczącej rozpoczęcia przez dziecko nauki w szkole podstawowej.

IV. NARZĘDZIA WYKORZYSTYWANE W DIAGNOZIE DZIECKA

Zgodnie z obowiązującą podstawą programową wychowania przedszkolnego zadaniem nauczycieli, jest przeprowadzenie obserwacji pedagogicznych, mających na celu poznanie możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci oraz dokumentowanie obserwacji. Z początkiem roku szkolnego poprzedzającego możliwe rozpoczęcie przez dziecko nauki w klasie I szkoły podstawowej należy przeprowadzić analizę gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole (diagnoza przedszkolna). Chcąc rzetelnie wywiązać się z zadania, należy skorzystać z takiego narzędzia, które spełniać będzie wszelkie kryteria poprawności przewidziane dla narzędzia diagnostycznego i umożliwi analizę jakościową informacji o dziecku. Do tego celu służą narzędzia badawcze, które ukierunkowują pracę nauczycieli i ułatwiają wykonanie tego zadania.

Do najczęściej używanych narzędzi badawczych stosowanych przez nauczycieli przedszkola należą:

- ARKUSZ OBSERWACJI DZIECKA
- KARTA WYWIADU Z RODZICAMI
- KARTY PRACY DZIECKA
- DZIENNICZKI OBSERWACJI
- TESTY (testy gotowości szkolnej, testy do badania rozwoju dziecka)

Posługując się wybranymi narzędziami badawczymi, nauczyciel przedszkola sporządza diagnozę i monitoruje rozwój dziecka. W ten sposób zebrane informacje dają kompletny, na danym etapie rozwoju, obraz dziecka.

Nauczyciel może wykorzystać istniejące narzędzia diagnostyczne dostępne na rynku księgarskim, np. wystandaryzowany test do określenia poziomu dojrzałości szkolnej Barbary Wilgockiej-Okon¹⁸, arkusz obserwacyjny GE-5 – Skala Gotowości Edukacyjnej Pięciolatka Elżbiety Koźniewskiej, Andrzeja Matuszewskiego, Elżbiety Zwierzyńskiej (narzędzie dostępne na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji), opracować własne lub zastosować arkusze zawarte w programach wychowania przedszkolnego innych autorów.

Arkusz GE-5 służy do opracowania jakościowej analizy osiągnięć dziecka. Składa się z trzech części. W pierwszej części wpisuje się dane o dziecku (imię i nazwisko, płeć, data urodzenia) oraz czas i miejsce obserwacji (data rozpoczęcia i zakończenia obserwacji, przedszkole), jak również uwagi nauczyciela o przebiegu obserwacji. Druga część opracowana jest w postaci tabeli, w której uwzględnione są zachowania i umiejętności dziecka oraz czterostopniowa skala (tak, raczej tak, raczej nie, nie). Stopień opanowania umiejętności wpisuje się do odpowiedniej rubryki skali przez wstawienie krzyżyka. Trzecia część obejmuje takie kwestie jak: informacje o stanie zdrowia dziecka, jego sytuacji rodzinnej, a także inne obserwacje nauczyciela nieujęte w arkuszu obserwacyjnym. Na samym końcu wpisuje się frekwencję przedszkolaka na zajęciach.

Wybrane narzędzia diagnozy powinny opierać się na obserwacji zachowania, czynności i ich wyników oraz wypowiedzi dzieci w naturalnych warunkach, w zróżnicowanych sytuacjach życia przedszkolnego. Powinny uwzględniać aktywność dziecka w ważnych dla osiągnięcia gotowości szkolnej obszarach, w tym podejmowanie zadań, kontakty społeczne i odporność emocjonalną obok czynności poznawczych i sprawności psychomotorycznej. Warto pamiętać, że szybkie uogólnianie i ocenianie dzieci w analizie i interpretacji wyników jest szkodliwe zarówno dla trafności diagnozy, jak i dla relacji z rodzicami. Troska nauczyciela o dziecko wyraża się także poprzez świadome kontrolowanie faktu, że nasze spostrzeżenie innych ludzi zależy od stereotypów i uprzedzeń.

Systematycznie dokumentowanie rozwoju dziecka przez nauczyciela przedszkola pozwala odnotowywać postępy dziecka. W oparciu o zgromadzone podczas tej diagnozy wyniki, nauczyciel przedszkola opracowuje dla dziecka, które tego potrzebuje, indywidualny program wspomagania i korygowania rozwoju. Zgromadzone informacje, nauczyciel przekazuje rodzicom, aby im pomóc w poznaniu stanu gotowości swojego dziecka do podjęcia nauki w szkole podstawowej. Ta całościowa wiedza pozwala wszystkim osobom pracującym z dzieckiem najpełniej stymulować jego rozwój.

---

¹⁸ B. Wilgocka-Okon, *Gotowość szkolna dzieci sześciolatków*, Warszawa 2003.

V. WYKORZYSTANIE WYNIKÓW DIAGNOZY PRZEDSZKOLNEJ DO KONSTRUOWANIA INDYWIDUALNYCH PROGRAMÓW WSPOMAGANIA I KORYGOWANIA ROZWOJU DZIECKA

Dziecko potrafi się uczyć według jakiegoś programu, lecz jednocześnie jego natura, zainteresowania i poziom umysłowy umożliwiają mu przyswojenie tego programu tylko na miarę tego, jak będzie się on stawał jego własnym programem.

LEW WYGOTSKI

Ważną zasadą diagnozy jest interpretowanie zdarzeń w przedszkolu z udziałem dziecka ze względu na ich znaczenie dla jego rozwoju. Celem tej analizy jest wskazanie umiejętności, które trzeba rozwinąć, usprawnić oraz takich, na których można oprzeć wspomaganie dziecka. Stanowi dla nauczycieli podstawę do właściwego planowania i organizowania pracy, ponieważ w oparciu o zgromadzone podczas diagnozy wyniki, nauczyciel przedszkola ma obowiązek opracować i zrealizować indywidualny dla każdego dziecka, które tego potrzebuje, program wspomaganie i korygowania rozwoju.¹⁹

Podstawą do opracowania indywidualnych programów wspomaganie i korygowania rozwoju dziecka jest diagnoza przedszkolna. Jest to związane z tym, że diagnoza przedszkolna zawiera rozpoznanie dotyczące rozwoju fizyczno-ruchowego, społeczno-emocjonalnego i intelektualnego dziecka, a więc gotowości kilkulatka do rozpoczęcia nauki w szkole i pełnienia roli ucznia. Z diagnozy przedszkolnej wyrażnie wynika, jak powinny przebiegać zajęcia wspomagające i korygujące rozwój dziecka oraz na co należy zwrócić szczególną uwagę przy opracowywaniu indywidualnych programów. Pamiętać przy tym należy, że programy wspomagające i korygujące rozwój mogą, a nawet powinny być modyfikowane w trakcie ich realizowania. Jest to związane z tym, że diagnoza przedszkolna nie kończy się w trakcie jej postawienia, ale weryfikowana jest podczas prowadzenia zajęć i realizowania programów. W zależności od postępów dziecka można niektóre ćwiczenia eliminować, zastępować innymi lub modyfikować i wprowadzać nowe elementy oraz utrudnienia do już istniejących.

Aby ułatwić nauczycielom zaprojektowanie działań po diagnozie wstępnej, proponujemy przykładowy program wspomaganie rozwoju umysłowego i kształtowania ważnych umiejętności, potrzebnych do osiągnięcia gotowości szkolnej.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. (Dz.U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

PROGRAM
wspomagania rozwoju umysłowego i kształtowania ważnych umiejętności
potrzebnych do osiągnięcia gotowości szkolnej

Dla: .....
(Imię i nazwisko dziecka)

Po diagnozie przedszkolnej przeprowadzonej: .....
(Termin dokonanej diagnozy)

W celu: rozwijania koordynacji i sprawności manualnej rąk

Treści programowe:

Lp.	Zabawy i ćwiczenia	Zamierzone efekty	Uwagi i spostrzeżenia
1.	Zabawy kształtujące płynność ruchów obu ramion: <ul style="list-style-type: none"> • przylot i odlot bocianów • spacer po łące z wysoką trawą • nauka pływania • drzewa na wietrze 	Dziecko wykonuje płynnie ćwiczenia obu ramion.	
2.	Zabawy wspierające koordynację ruchów zmiennych obu rąk za pomocą opowieści ruchowych: <ul style="list-style-type: none"> • gotowanie obiadu, • piłowanie i rąbanie drewna • koszenie łąki 	Dziecko opowiada, ilustruje ruchem, wykonuje ruchy skoordynowane.	
3.	Obrazki na asfalcie: <ul style="list-style-type: none"> • pokazywanie szerokim ruchem ręki, co zamierzamy narysować • rysowanie na asfalcie na dowolny temat 	Dziecko kształtuje schematy ruchowe w obrębie ruchów dużych. Doświadcza, z jaką siłą trzeba naciskać kredę, aby uzyskać ślad.	
4.	Zabawy ruchowo-graficzne na asfalcie, ubitej ziemi, śniegu: <ul style="list-style-type: none"> • noga za nogą po śladzie • jak leciały jaskółki • do środka, na zewnątrz • jak skacze żaba, zająć, wróbel 	Dziecko spaceruje (noga za nogą) po wąskiej ścieżce narysowanej przez nauczycielkę o różnych kształtach, np. linii falistych, spirali. Dziecko naśladuje lot jaskółki, następnie rysuje patykiem, kredą ślad swojego lotu. Dziecko podobnie wykonuje ćw., rysując ślady jak porusza się, naśladując inne zwierzęta.	

5.	Gry planszowe rysowane na asfalcie lub wygładzonej ubitej ziemi: <ul style="list-style-type: none"> • ściganki • chłopki itp. 	Dziecko planuje rysunek, kreśli go na ziemi lub asfalcie, porusza się zgodnie z zasadami gry.	
6.	Układanki według wzoru z kartoników, klocków: <ul style="list-style-type: none"> • domki • szlaczki • rozety • płotki 	Dziecko kopiuje wzór. Uważnie analizuje wzór i układa kartoniki zgodnie z propozycją nauczyciela.	
7.	Ludziki i zwierzęta z warzyw i patyków, kasztanów i żołądzi.	Dziecko samodzielnie konstruuje postacie: planuje pracę, wykonuje ruchy krok po kroku, ma poczucie sprawstwa.	
8.	Lepienie z gliny, masy solnej, masy papierowej, modeliny, z ciasta itp. – ćwiczenia manualne i intelektualne.	Dziecko rozwija: <ul style="list-style-type: none"> – koordynację rąk, – współpracę palców pod kontrolą wzroku, – płynność ruchów przedramienia, nadgarstka, dłoni i palców. Dziecko gromadzi doświadczenia typu-tworzenie całości z elementów, dążenie do wiernego odtworzenia wzoru.	
9.	Sklejanie modeli i wiązanie węzłów marynarskich.	Dziecko rozwija: <ul style="list-style-type: none"> współpracę rąk, koordynację wzrokowo-ruchową. Dziecko jest zmotywowane do działania.	
10.	Darcie i wydzieranie.	Dziecko rozwija: <ul style="list-style-type: none"> współpracę rąk, koordynację wzrokowo-ruchową, wzmacnia palce. 	

11.	<p>Wycinanki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • cięcie wzdłuż narysowanej linii • cięcie po liniach o różnych kształtach • wycinanie po śledzie kół, trójkątów, kwadratów itp. 	<p>Dziecko jest skoncentrowane, usprawnia palce, koordynację pracy rąk i oczu, planuje czynności tak, aby osiągnąć cel.</p>	<p>Podanie atrakcyjnego celu.</p>
12.	<p>Szlaczki i rozety.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dziecko z nauczycielem ustala co będzie ozdabiać i w jakim celu. 2. Dziecko szerokimi gestami pokazuje jak ma wyglądać szlaczek. 3. Dorosły zaznacza na kartce granice szlaczka. 4. Dziecko rysuje szlaczek, korzystając ze wcześniej skonstruowanych schematów. 	<p>Podanie atrakcyjnego celu.</p> <p>Zachowanie kolejności działań.</p>
13.	<p>Układanki z patyczków i rysowanie ich na papierze w kratkę.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dziecko układa z patyczków domek. 2. Nauczyciel przerysowuje go na kartkę papieru. Następuje zamiana ról – dziecko przerysowuje wzór na kartkę. 	
14.	<p>Zagadki pantomimiczne: Jakie czynności kolejno wykonuję?</p>	<p>Dziecko uświadamia sobie kolejność wykonywanych czynności.</p>	
15.	<p>Ćwiczenia grafomotoryczne bezpośrednio przygotowujące do nauki pisania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wodzenie palcem po wzorze 	<p>Dziecko:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wodzi palcem po narysowanej linii, nie odrywając palca. 2. Rysuje w powietrzu zapamiętany wzór. 3. Odtwarza wzór na papierze. Występuje współpraca ręki i oka. 	<p>Zachowanie kolejności działań.</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • Wypełnienie kolorem obrazków konturowych. 	<p>Dziecko stara się nie przekraczać linii.</p>	

• Dorysuj, aby było coś innego.	Dziecko przekształca i wzbogaca schematyczne rysunki.	
• Kreślenie szlaczków według podanych wzorów.	Dziecko nabiera wprawy w koordynowaniu ręki i oka, kształtuje schematy ruchowe.	
• Kreślenie szlaczków literopodobnych.	Dziecko kształtuje schematy ruchowe w powietrzu, na stoliku, na kartce.	

Współpraca z rodzicami: wspólnie wykonywane w rodzinie prace manualne, np.: lepienie pierogów, formowanie rogalików, sklejanie modeli itp.

Baza: sala zajęć i jej zasoby, teren przedszkolny, park.

Ewaluacja programu: monitorowanie postępów dziecka, kolejna obserwacja w ramach diagnozy przedszkolnej.

W podobny sposób buduje się program korygowania zaburzeń rozwojowych u dzieci.

Opracowując program dotyczący korygowania rozwoju dziecka, nauczyciel musi sobie zdawać sprawę z podstawowych założeń, związanych ze specyfiką zajęć ukierunkowanych na rozwój zaburzonych funkcji i wyrównywania braków. Poza tym w programie należy uwzględnić na samym początku takie ćwiczenia i zabawy, które pozwolą dziecku odreagować napięcia i zapewnią dobre samopoczucie. Dopiero w dalszej kolejności należy zaplanować ćwiczenia korygujące rozwój dziecka. Programy korygujące rozwój, jak już wcześniej zaznaczono, opracowuje się podobnie jak programy wspomagające rozwój dziecka. Dlatego też w tej części nie zostanie przedstawiony przykładowy program korygujący rozwój kilkulatka, gdyż wiele takich programów dostępnych jest w Poradniach Psychologiczno-Pedagogicznych i w takich książkach jak, np.:

1. B. Cytowska, B. Winczura, (red.), Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju małego dziecka, Kraków 2008.
2. B. Kaja, Zarys terapii dziecka, Bydgoszcz, 1998.
3. S. Mihilewicz (red.), Dziecko z trudnościami w rozwoju, Kraków 2010.
4. E. Minczakiewicz, Jak krok po kroku wprowadzać dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych w świat zabawy i nauki, Kraków 2010.
5. M. Walczowska-Dutka, Program nauki komunikacji dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, Kraków 2005.

VI. WYMIANA INFORMACJI O DZIECKU A PRZYGOTOWYWANIE DIAGNOZY PRZEDSZKOLNEJ

*Od dziecka samego uczyć się należy metod wychowawczych.
Przez dziecko i za jego przyzwoleniem trzeba też doskonalić
teorię i praktykę wychowawczą.*

MARIA MONTESSORII

Dbanie o wielostronny rozwój dziecka i ciągłe wzbogacanie jego osobowości, a także dobre przygotowanie kilkulatka do szkoły i pełnienia roli ucznia wymaga włączenia w ten proces również rodziców. Stanowi to nieodzowny element pracy pedagogicznej nauczyciela przedszkola.

Jednolite oddziaływanie wszystkich środowisk wychowawczych w pracy z dzieckiem w wieku przedszkolnym, a szczególnie z dzieckiem, które wkrótce rozpocznie naukę w szkole, jest obiektywną koniecznością. Podstawowym środowiskiem życia i rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym jest wciąż rodzina. Dlatego też problem właściwej współpracy przedszkola z rodzicami wysuwa się na pierwszy plan.

Rodzina żyje w określonych, konkretnych warunkach środowiskowych w swoim dla siebie układzie, wynikającym z więzi społecznych między jej członkami. Cechuje ją też różnorodność potrzeb i postaw, od których w dużej mierze uzależniony jest sposób nawiązywania współpracy z przedszkolem, z nauczycielem dziecka. Kontakty przedszkola z rodzicami dziecka są różne. Bywa tak, że inicjatywa współpracy i regularnych kontaktów wypływa od rodziców dziecka, od jego ojca lub matki, a czasami od instytucji oświatowo-wychowawczej, jaką jest przedszkole. Pierwszy typ powiązań ma miejsce w przypadku rodziców, wykazujących duże zainteresowanie wychowaniem i rozwojem dziecka. Natomiast drugi typ powiązań ma miejsce wtedy, gdy rodzice mało interesują się dzieckiem i dbają głównie o to, by zaspokoić jego potrzeby biologiczne.

Współpraca przedszkola z rodzicami może przebiegać w następujących płaszczyznach:

- wymiana informacji o dziecku między nauczycielem a jego rodzicami,
- zaznajamianie rodziców z tym, co się w przedszkolu dzieje, a więc z pracą opiekuńczą, dydaktyczną i wychowawczą,
- zachęcanie rodziców do utrwalania przekonań, postaw, wiadomości, umiejętności, doświadczeń nabytych przez dziecko w przedszkolu,
- włączanie rodziców w działania, zmierzające do polepszania jakości pracy przedszkola,
- zachęcanie rodziców do zaspokajania biologicznych, psychicznych i społecznych potrzeb dziecka,
- podnoszenie kultury pedagogicznej rodziców.

Ważną rolę w przygotowaniu diagnozy przedszkolnej odgrywa wymiana informacji o dziecku między nauczycielem a jego rodzicami. Informacje te powinny dotyczyć zaobserwowanych zmian w rozwoju, zachowaniu i poczynaniach dziecka. Poza tym informacje od rodziców ułatwią nauczycielowi dotarcie do tych faktów i przeżyć dziecka, których nie można zaobserwować. Umożliwią też poznanie motywów zachowań i marzeń dziecka. Dzięki temu wzbogaca się wiedza nauczyciela o dziecku i dlatego też może bardziej precyzyjnie określić postępy kilkulatek, dostrzec i uzupełnić braki w jego rozwoju fizyczno-ruchowym, emocjonalno-społecznym i intelektualnym. Ta wymiana informacji przyczyni się również do podejmowania przez nauczyciela i rodziców takich działań, które pomogą przedszkolakowi zostać pierwszakiem. Nauczyciel w przedszkolu, a ojciec i matka w domu rodzinnym będą dla dziecka mądrymi przewodnikami i przeżyją razem z nim wiele wspólnych i wzruszających chwil. Na tę kwestię zwracał uwagę J. Korczak w pierwszej połowie XX wieku, który mówił: „Wychowawca, który nie włacza, a wyzwala, nie ciągnie, a wznosi, nie ugniat, a kształtuje, nie dyktuje, a uczy, nie żąda, a zapytuje – przeżyje razem z dzieckiem wiele natchnionych chwil”.²⁰

Informacje od rodziców dziecka są bardzo cenne, gdyż uzupełniają wiedzę o kilkulatek, którą nauczyciel zdobył na drodze obserwacji i pomagają opracować rzetelną diagnozę przedszkolną. Dzięki temu będzie można podjąć dalsze wysiłki, by polepszyć jakość oddziaływań pedagogicznych, zmierzających do tego, by dziecko dobrze się rozwijało i osiągnęło gotowość szkolną.

Dobrze jest, gdy nauczyciel przekazuje rodzicom informacje o dziecku. Powinny to być takie informacje, które rodzic właściwie spożytkuje. Na przykład nauczyciel informuje rodziców, że ich dziecko unika sytuacji wymagających samodzielności i podczas wykonywania czynności samoobsługowych domaga się pomocy ze strony osoby dorosłej. Dzięki tej informacji rodzice nie będą wyręczali dziecka podczas ubierania się, czy rozbierania, a także podczas wykonywania innych czynności, ale będą zachęcali do samodzielnego ich skutecznienia, stosując przy tym wzmocnienia pozytywne.

Troska o prawidłowy rozwój psychoruchowy dzieci w wieku przedszkolnym, a w szczególności wspomaganie rozwoju umysłowego tak, aby je dobrze przygotować do podjęcia nauki w szkole – to jedno z najważniejszych zadań wychowania przedszkolnego. Zadanie to może być w pełni zrealizowane tylko przy ścisłej współpracy z rodzicami. W trosce o jednolite oddziaływanie wychowawcze rodziny i przedszkola, zgodnie z zaleceniami zawartymi w *Podstawie programowej wychowania przedszkolnego*²¹, nauczyciel powinien:

- zapoznać rodziców z podstawą programową wychowania przedszkolnego,
- włączać rodziców do kształtowania u dziecka wiadomości i umiejętności określonych w podstawie,

²⁰ J. Korczak, *Jak kochać dziecko? Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa 2002.

²¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

- systematycznie informować rodziców o zadaniach wychowawczych i kształcących realizowanych w przedszkolu,
- zachęcać rodziców do współdecydowania w sprawach przedszkola,
- informować rodziców o sukcesach i kłopotach ich dzieci, a także włączać ich do wspierania osiągnięć rozwojowych i łagodzenia trudności na jakie natrafiają,
- przekazywać wyniki dokonanych obserwacji po to, aby pomóc rodzicom w uzyskaniu wiedzy o tym, jak funkcjonuje ich dziecko w określonych warunkach.²²

W tym celu nauczyciele korzystają z wielu form współpracy z rodzicami, między innymi: pracy indywidualnej, kącika dla rodziców, zebrań grupowych, otwartych zajęć dla rodziców, zebrań ogólnych, spotkań z radą rodziców.

G. Gajewska²³ podzieliła kontakty nauczycielki przedszkola na:

- bezpośrednie i pośrednie,
- na terenie przedszkola i poza nim,
- indywidualne, zespołowe i zbiorowe,
- obowiązkowe i z udziałem dobrowolnym,
- z udziałem dzieci i bez ich udziału,
- tradycyjne i niekonwencjonalne w formie,
- kontakt pisemny i rozmowy.

W sytuacji informowania rodziców o sukcesach i kłopotach ich dzieci, wynikach dokonanych obserwacji – w tym również dotyczących stopnia gotowości kilkulatka do podjęcia nauki w szkole podstawowej – wskazane są kontakty bezpośrednie. Odbývają się one najczęściej na terenie przedszkola i przyczyniają się do integrowania, budowania zaufania, minimalizowania dystansu między dwoma podmiotami edukacyjnymi (nauczycielem i rodzicami) i dzięki temu ułatwiają informację o dziecku. Dobrze byłoby, aby te kontakty odbywały się bez udziału dzieci, miały charakter dobrowolny i przybierały postać rozmowy partnerskiej, przyczyniającej się do wzrostu poczucia podmiotowości wśród rodziców.

Dobry kontakt z rodzicami powinien charakteryzować się takimi cechami jak: dobra wola, otwartość, szacunek i sympatia, prawdomówność i uczciwość oraz dyskrecja.

Rozważając kwestie przekazywania informacji, należy odpowiedzieć sobie na pytania:

- Jaka powinna być?
- Do czego jest potrzebna?

²² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2010 r. w sprawie świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych (Dz. U. z 2010 r. Nr 97, poz. 624) – rodzicom dziecka, objętego wychowaniem przedszkolnym, informację o gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole podstawowej wydaje się w terminie do końca kwietnia roku szkolnego poprzedzającego rok szkolny, w którym dziecko ma obowiązek albo może rozpocząć naukę w szkole podstawowej.

²³ G. Gajewska, Współdziałanie pedagogów z rodzicami w procesie opieki i wychowania i kształcenia młodzieży. Fikcja i rzeczywistość?, w: G. Gajewska, A. Szczęśna, A. Doliński (red.), Warsztaty pracy pedagoga, zeszyt III, Zielona Góra 2000.

- Jakie są potrzeby odbiorcy?
- Jak ją przeprowadzić?
- Jakich technicznych metod użyć?

Przydatna informacja zwrotna to taka, która jest:

- udzielona w sposób rozważny – po to, by pomóc drugiej osobie; osoba przekazująca informację zwrotną (nauczyciel) powinna wykazać troskę o osobę, która jest odbiorcą tej informacji (rodzic),
- przekazana z uwagą – należy zwracać uwagę na to, co się robi w trakcie przekazywania informacji zwrotnej; nie można mówić z ironią, lekceważeniem, zajmować się w tym czasie przeglądaniem jakiś dokumentów czy gazety,
- pożądana przez odbiorcę – największy skutek odnosi wówczas, jeżeli odbiorca (rodzic) sam prosi o uwagi; tworzy to płaszczyznę dla otwartości i wskazówek, daje też odbiorcy możliwość określenia i przeanalizowania zagadnień będących w centrum zainteresowania,
- wyrażona w sposób bezpośredni – powinna być precyzyjna i odnosić się do określonych wydarzeń i zachowań; robienie mglistych uwag, nieskierowanych bezpośrednio do zainteresowanego jest niewiele warte, najlepsza pomoc, to pomoc jawna, konkretna i bezpośrednia,
- wyrażona w sposób pełny – informacja zwrotna wymaga czegoś więcej niż tylko stwierdzenia faktów; potrzebne jest wyrażenie odczuć, tak, aby odbierający mógł ocenić w całości, jaki wpływ na innych wywiera jego zachowanie,
- wolna od sądów oceniających – często dobrze jest w ogóle nie udzielać informacji zwrotnej zawierającej sądy i oceny; jeżeli chcesz komuś przekazać osądy, to konieczne jest jasne stwierdzenie, że jest to kwestia subiektywnej oceny i opisanie sytuacji takiej, jaką ty spostrzegasz; należy pozwolić zainteresowanej osobie na dokonanie własnej oceny,
- na czasie – aby była przydatna, powinna być przekazana wtedy, gdy odbiorca nastawiony jest na jej odbiór oraz gdy odbywa się możliwie szybko po określonym wydarzeniu, które jest omawiane; odbiorca powinien mieć świeżo w pamięci to, co się wydarzyło, magazynowanie uwag może doprowadzić do wzajemnego obwiniania się i ogranicza skuteczność informacji zwrotnej,
- właściwa dla odbiorcy – najskuteczniejsza informacja zwrotna koncentruje się na formach postępowania, które odbiorca może zmienić; informacja na temat spraw niebędących w zasięgu kontroli odbiorcy, nie jest przydatna, wręcz przeciwnie – może wzbudzić w nim oburzenie, poczucie niezawinionej winy, bezradności; zawsze należy zasugerować alternatywny sposób postępowania, co pozwoli odbiorcy zastanowić się nad innymi sposobami rozwiązywania starych problemów,
- sprawdzona i wyjaśniona – o ile to możliwe, informacja zwrotna powinna być zweryfikowana przez inne osoby, by przekonać się, czy inni postrzegają sprawę w podobny sposób.

Udzielanie rodzicom informacji dotyczącej gotowości dziecka do nauki w szkole, to fragment procesu budowania relacji, który rozpoczyna się już znacznie wcześniej – w chwili zapoznawania rodziców z planem i metodą obserwacji dziecka. Od tego, na ile rodzic zaufa nauczycielowi, że prowadzona przez niego obserwacja będzie służyć rozpoznaniu potrzeb i możliwości oraz wspomaganie rozwoju dzieci (nie zaś segregowaniu ich na lepsze i gorsze), w dużym stopniu zależy to, w jaki sposób będzie on przyjmował przekazywane przez nauczyciela wyniki obserwacji.

Ważne jest, aby rozmówca – rodzic wyniósł maksymalną korzyść z rozmowy, by czuł, że nauczyciel jest jego sojusznikiem w tworzeniu dobrych warunków dla rozwoju jego dziecka. To, w jaki sposób rodzic przyjmie informację na temat gotowości swojego dziecka do nauki w szkole, czy potraktuje ją jako ważną i pomocną w podjęciu właściwej decyzji, zależy nie tylko od samej informacji, ale także od klimatu zaufania i wzajemnej współpracy w przedszkolu.

Ogromnie istotne jest przygotowanie spotkania. Warto zadbać o czas i miejsce rozmowy. Rodzic powinien mieć szansę wysłuchać informacji w spokoju, skupieniu i poczuciu bezpieczeństwa. Nie należy prowadzić rozmowy w drzwiach sali, kiedy za plecami czekają inni rodzice, tylko w oddzielnym pomieszczeniu, chociaż każde przedszkole określa warunki rozmowy zgodnie z własnymi możliwościami.

Dobrze jest poinformować rodziców o tym, co będzie celem spotkania i jak długo będzie ono trwało. Warto, żeby usłyszeli, że zamiarem nauczyciela jest tworzenie wspólnie z nimi jak najlepszych warunków rozwojowych dla dziecka oraz opracowanie oferty zajęć zgodnej z możliwościami, zainteresowaniami i potrzebami danego dziecka. Zapewnienie o dobrych intencjach nauczyciela może zachęcić rodziców do współpracy. Informacje, które rodzice mogą wnieść do rozmowy, stanowią cenne uzupełnienie obserwacji nauczyciela. Duża część doświadczeń dzieciństwa jest związana bezpośrednio z domem rodzinnym i najbliższymi, znaczącymi osobami. Nie można pomijać tych zasobów dziecka, jego doświadczeń, systemu wartości uznawanego w środowisku rodzinnym.

Na wstępie rozmowy warto przypomnieć dobre doświadczenia dotyczące kontaktu z dzieckiem. Przystępując do omawiania wyników obserwacji, warto skoncentrować się na spostrzeżeniach, na opisanie konkretnych zachowań i działań dziecka. Jeżeli zależy nam na zmianie jakiegoś zachowania, to należy powiedzieć, jakie korzyści odniesie dziecko z tej zmiany i określić, opisać stan pożądany. Ważne jest wyjaśnienie rodzicom, dlaczego – z punktu widzenia gotowości szkolnej – osiągnięcie danej umiejętności lub zachowanie jest pożądane (np. jeśli dziecko potrafi wskazać na kartce kierunki góra, dół, lewo, prawo, to znaczy, że ma orientację w stosunkach przestrzennych, a jest to umiejętność konieczna w trakcie nauki pisania m.in. do różnicowania liter o podobnym wyglądzie np. d, b, p, q, u, n). Nauczyciel może podzielić się z rodzicami pomysłami, jakie zabawy mogą być pomocne w kształtowaniu danej umiejętności lub zachowania.

Warto, aby nauczyciel stosował ogólne zasady przekazywania informacji zwrotnej, aby opisywał sytuacje, zachowanie, a nie oceniał osobę (tj. mówił: Ania zazwyczaj

płacze, kiedy sytuacja wokół niej się zmienia, np. kiedy zmieniamy salę, wychodzimy na podwórko, przyjeżdża teatrzyk, zamiast: Ania jest płaczkliwym dzieckiem). Podczas jednego spotkania warto jest przekazać taką liczbę informacji, którą rodzic może spożytkować. Dlatego z przekazywaniem ich nauczyciel nie musi zwlekać aż do zakończenia całej obserwacji – niektóre informacje może przekazywać rodzicowi w trakcie jej trwania. Rodzic nie czuje się wtedy zagubiony, dostaje mniejsze porcje wiedzy o dziecku, z których może robić pożytek w codziennym życiu, np. jeśli problem polega na tym, że dziecko unika sytuacji i zadań wymagających samodzielności, rodzic może zwrócić baczniejszą uwagę na to, by go nie wyręczać, lecz zachęcać, a potem chwalić, wzmacniać, nagradzać za samodzielne wykonanie jakiejś czynności lub rozwiązanie problemu.

ZAPAMIĘTAJ! Jak przekazywać wyniki obserwacji?

1. Zadbaj o dobry czas i miejsce na rozmowę.
2. Stwórz atmosferę zaufania i bezpieczeństwa.
3. Ustal cel spotkania.
4. Nazwij swoją pozytywną intencję, która motywuje Cię do udzielenia informacji.
5. Przypomnij pozytywne doświadczenia i osiągnięcia dziecka.
6. Opisz konkretne zachowanie, które powinno ulec zmianie.
7. Zdefiniuj zachowania pożądane.
8. Mów o zachowaniu, a nie o osobie.
9. Skup się na swoich spostrzeżeniach, a nie na wnioskach.
10. Dokonuj opisu, a nie ocen.
11. Dziel się pomysłami i informacjami, zamiast dawać dobre rady.
12. Skup się na korzyści, jaką informację zwrotną chcesz przekazać odbiorcy, a nie na korzyści, jaką jest wyrzucenie jej z siebie.
13. Ogranicz się tylko do takiej liczby informacji, którą odbierająca osoba może spożytkować.

ZAKOŃCZENIE

Przygotowanie dziecka do szkoły jest rezultatem systematycznej pracy wychowawczo-dydaktycznej w wyniku, której dziecko osiąga odpowiedni poziom dojrzałości szkolnej.

Zakres kompetencji, jakimi musi dysponować w czasie, kiedy rozpocznie naukę został określony w „Podstawie programowej wychowania przedszkolnego” i prezentuje te, bez których dziecko nie poradzi sobie w szkole.

Wśród dzieci w wieku przedszkolnym można zaobserwować różnice indywidualne. Priorytetowym zadaniem zreformowanego systemu oświaty jest znajdowanie dróg do zaspokajania potrzeb edukacyjnych wszystkich dzieci. Szczególnie zwraca się uwagę na dzieci o tzw. potrzebach edukacyjnych, wymagających w procesie kształcenia warunków odpowiadających ich indywidualnym możliwościom. Służy temu diagnoza przedszkolna i zadania z nią związane.

Aby osiągnąć pozytywne rezultaty w pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi w wieku przedszkolnym i dobrze przygotować je do rozpoczęcia nauki w szkole, konieczne jest dogłębne i systematyczne poznawanie każdego z wychowanków. Stanie się tak wówczas, gdy nauczyciel przedszkola będzie umiejętnie zbierał informacje na temat dziecka oraz poprawnie wyciągał wnioski z poczynionych obserwacji i na tej podstawie dokona prawidłowej diagnozy poziomu rozwoju każdego wychowanka. W tym celu nauczyciel winien wykorzystywać różne metody, a głównie obserwację, której istotną cechą jest uważne przyglądanie się każdemu dziecku i nieingerowanie w przebieg obserwowanych zachowań.

Punktem wyjścia do poznawania dziecka i postawienia prawidłowej diagnozy powinna być znajomość warunków rozwojowo-wychowawczych dziecka w rodzinie oraz wiedza o jego dotychczasowym rozwoju psychofizycznym i aktualnym stanie zdrowia.

Informacje zawarte w niniejszej publikacji nie wyczerpują wiedzy w temacie, ale przybliżają treści dotyczące diagnozy przedszkolnej i mają sprowokować do dalszych poszukiwań i właściwej realizacji zadania powierzonego nauczycielom.

Chociaż publikacja adresowana jest do nauczycieli przedszkoli może okazać się przydatna i ciekawa również dla rodziców, którzy zainteresowani rozwojem swych dzieci, chcieliby pomóc im osiągnąć gotowość do rozpoczęcia nauki w szkole i do pełnienia roli ucznia.

Bibliografia:

1. Akty prawne:
Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).
Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 674, z późn. zm.).
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz. U. Nr 89, poz. 730).
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2010 r. w sprawie świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych (Dz. U. z 2010 r. Nr 97, poz. 624).
2. Al-Khamisy D. (red.): Obserwacja dziecka w przedszkolu, Instytut Raabe, Warszawa 2005.
3. Bogdanowicz M.: Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie, Warszawa 2008.
4. Brzezińska A.: Społeczna psychologia rozwoju, Warszawa 2000.
5. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, (red.) T. Pilch, Warszawa 2003.
6. Frydrychowicz A, Koźniewska E, Matuszewski A, Zwierzyńska E, Doradca nauczyciela przedszkola, Warszawa 2006.
7. Gajewska G.: Współdziałanie pedagogów z rodzicami w procesie opieki, wychowania i kształcenia młodzieży. Fikcja czy rzeczywistość? w: Gajewska G., Szczęsna A., Doliński A.: (red) Warsztaty pracy pedagoga, zeszyt III SEPP „COGITO”, Zielona Góra 2000.
8. Góralczyk E.: Obserwacja jako ważna i przydatna metoda poznawania dzieci, Warszawa 2008.
9. Gruszczyk-Kolczyńska E. (red.): Wspomaganie rozwoju umysłowego oraz edukacja matematyczna dzieci w ostatnim roku wychowania przedszkolnego i w pierwszym roku szkolnej edukacji, Warszawa 2009.
10. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E.: Zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze dla dzieci, które rozpoczną naukę w szkole, Warszawa 2009.
11. Guz S., Andrzejewskiej J. (red.): Wybrane problemy edukacji dzieci w przedszkolu i szkole, Lublin 2005.
12. Janiszewska B., Sześciolatek – czy już dojrzały?, Pomagamy uczyć, 2/2008.
13. Janiszewska B., Dojrzałość szkolna przedszkolaka, Warszawa, (kwiecień 2007, 38 Edukacja w przedszkolu), 2007.
14. Jarosz E., Wysocka E.: Diagnoza psychopedagogiczna. Podstawowe problemy i rozwiązania, Warszawa 2006.
15. Karwowska-Struczyk M., Hajnicz W.: Obserwacja w poznawaniu dziecka, Warszawa 1998.

16. Komorowska H.: Konstrukcja, realizacja i ewaluacja programu nauczania, Warszawa 1995.
17. Komorowska H.: O programach prawie wszystko, Warszawa 1995.
18. Koźniewska E.: Diagnoza przedszkolna, „Dyrektor szkoły”, nr 8, 2009.
19. Michalak R., Misiorna E.: Konteksty gotowości szkolnej, w: Doradca nauczyciela sześciolatków, Warszawa, 2006.
20. Okoń W.: Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 2005.
21. Podstawa programowa z komentarzami. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna, Tom 1; Warszawa 2009.
22. Słownik Wyrazów Obcych. Warszawa 1995, s. 783.
23. Sztumski J.: Wstęp do metod i badań społecznych, Katowice 1999.